

мира, него и ствари човјечанства и цивилизације, гарантујући једном храбром и хришћанском народу трајно уживање независности, под заштитом људских права, како би могао да створи нове елементе цивилизације и просперитета.

Велике силе раде у смислу просвијећене политике чинећи оно што им људско право налаже и што оне сматрају као потребно за постојање једне заслужене државе“.⁵⁾

Докуменат није потписан, али је несумњиво Вацликов. То се види не само из претходног писма, него из садржаја и третирања материје, коју је он неоспорно добро познавао. Објављујући ова два податка жељели смо да поводом стогодишњице побједe на Граховцу и стогодишњице појаве његове књиге о суверенитету Црне Горе, којом је учинио велику услугу ствари Црне Горе у ондашњој Европи, укажемо на значај не само његове политичке дјелатности него и на његово гледиште које савремена историографија може акцептирати. Живот и рад Јана Вацлика, нарочито његова улога у историји Црне Горе, пружају изванредну могућност за једну посебну студију која би једно поглавље те историје знатно допунила и објаснила. До сада то је изложио зналачки и концизно др Вратислав Черни у чланку: „Јован Вацлик, Чех на служби у Црној Гори“, који је објављен у „Записима“, књ. XII, св. 3 за 1933 годину. Обиље архивског и публицистичког материјала о томе чека на опширнију и студиознију обраду.

Др. Андрија Лаиновић

— 0 —

ЗАХТЈЕВ КОТОРСКЕ ОПШТИНЕ ИЗ 1862 ГОДИНЕ ЗА ОТВАРАЊЕ ГИМНАЗИЈЕ

Которска Општина је 21 новембра 1862 године упутила у Беч Антуну витезу Шмерлингу, министру и тајном дворском савјетнику, претставку, на талијанском језику са опширним образложењем, којом тражи оснивање више гимназије у Котору.¹⁾

У почетку ове претставке истиче се да је Бока Которска, и поред тога што се 1797 године добровољно предала Аустрији и што је сачувала „непоколебиву вјерност Пријестољу“, у погледу интелектуалног образовања до сада администрирана горе од било које покрајине великог Аустриског царства. Послије овог прекора, истина помијешаног са куртоаским истицањем поданичке исправности, одмах слиједи други који наглашава да је аустријска

⁵⁾ Archives du Ministère des affaires étrangères à Paris. — Mémoires et documents. Turquie. Monténégro. Bosnie-Herzégovine 1853—1876, tome 130: Note en faveur des droits du prince de Monténégro, № 18 et 20.

¹⁾ Државни архив у Котору (ДАК), фонд Општина Котор (ОК), XIV бр. 368.

Влада ако због ничег другог, а оно због „склоности Бокеља поморском занату, склоности која је у Боки до те мјере унаприједила трговачку морнарицу, да то служи на част Аустрији“, морала настојати да унаприједи културу људи који су у свакодневном контакту са свим народима свијета, а преко чије културе странци цијене степен културе до којег су стигли мање познати народи Аустријског царства. Ова смјела лекција Бокеља Хабзбуршком царству садржи и убједљиву афирмацију високог нивоа који је тада постигло бокељско поморство, постепеним обнављањем последице његовог скоро тоталног уништења изазваног француском окупацијом Боке. О поновном уздизању бокељске трговачке флоте имамо доста доказа, али ово тврђење, по свом садржају, лапидарно одражава пуну истину с обзиром да је адресирано личности којој се ствари нијесу смјеле увеличавати, и којој су, свакако, морале бити добро познате прилике у Боки.

Жеље Бокеља за интелектуалним уздизањем излазиле су из оквира потреба њиховог поморског заната, а то што се наглашава потреба стицања опште културе поморског старешинског кадра, истакнуто је као интерес Монархије „јер су бокељски поморци у свакодневном контакту са свим народима свијета“, те кад „служе на част“ тој монархији као поморци, нек је не брукају као неуки људи. Ова лекција Монархији одражава и резигнираност Бокеља у односу на наде да би она нешто урадила за искључиво њихове интересе, па покушавају је склонити на извршење оних ствари од којих би она сама имала користи.

У даљем излагању Општина опет указује на предности Монархије које би биле остварене отварањем једне гимназије у Котору: „Ако ништа друго а оно географски положај Боке морао је сугерирати Влади потребу за једном гимназијом ради привлачења омладине оближњих страних покрајина, Црне Горе, Херцеговине и Албаније, и тако, посредством културе, отворити могућност аустријског сталног и ефикасног утицаја на оне народе који живе у једном сасвим примитивном стању“.

Послије истицања предњег преимућства, Општина поново наставља прекором: „Прошло је шездесет година а Бока се у погледу установа за народно просвјетивање налази у истом стању у коме је била за вријеме Млетачке републике“. Овај прекор которске Општине могао је слободно бити тежи и заједљивији јер је Котор за вријеме Млетачке републике, а и прије, имао школу чији су свршени ученици постизавали такву средњу наобразбу, да су директно могли наставити учење на разним факултетима.²⁾ С обзиром на традицију такве средње школе, разумљива је и претставка которске Општине упућена аустријским властима још 1802 године, за вријеме прве аустријске владавине над Боком, којом „Которани траже од аустријске владе да се у Котору отвори

²⁾ Искрпно о овоме види Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора (XIV—XVIII вијек), књига I, Цетиње 1957.

средња школа (гимназија), у којој би се учила граматика, реторика, филозофија, етика и математика.“³⁾

Између претставке из 1802 године и ове о којој овдје расправљамо, вјероватно је било и других са истим захтјевом.

Очекујући одобрење за отварање гимназије, а настојећи да бар унеколико задовоље потребе више наобразбе од оне која се могла постићи у основној школи, которска омладина је била упућена на приватне школе које су одржавали поједини наставници. А таквих школа је, сигурно, више постојало. Одржавали су се и курсеви из појединих предмета. О једном таквом курсу вриједно је на овом мјесту нешто рећи. Ради се о курсу трговачке рачунице који је почео да ради 4 јануара 1860 године. Одржавао га је Јосип Бобан, суплент-учитељ математике и цртања при основној школи, који је из племенитих побуда и жеље да изиђе усусрет потребама града, радио бесплатно. Овај курс је био вечерњи, а одржавао се три пута седмично. Колико је слушалаца било уписано, колико га је похађало и колико га је завршило, није се могло утврдити. Из једног списка произилази да је бројно стање на дан 2 априла 1860 године било: четрнаест слушалаца. У овом списку је поред имена и година старости слушалаца, наведена и вјерска припадност. С обзиром да су неки од слушалаца овог курса касније играли видну улогу у економском и политичком животу Котора, сматрамо потребним овдје навести имена из поменутог списка: Далма Иван, католик, 18 година, Ланца Фридрих, католик, 17 година, Надали Јосип, католик, 17 година, Нонковић Климент, католик, 19 година, Ђорђи Иван, католик, 18 година, Сесековић Лујо, католик, 17 година, Мијушковић Никола, православац, 16 година, Милић Андрија, православац, 20 година, Радивовић Крсто, православац, 19 година, Радивовић Стефан, православац, 21 година, Квекић Шпиро, православац, 12 година, Огњеновић Шпиро, православац, 17 година, Рамадановић Перо, православац, 22 године, и Вицковић Стефан, православац, 26 година⁴⁾

Иако је настава била бесплатна, занимљиво је да аустриске власти нијесу хтјеле пружити никакву помоћ за одржавање овог курса, штавише Намјесништво у Задру је одбило да одобри исплату од 15 фиорина годишње за трошкове освјетљења, и то поред препоруке которског бискупа, Марка Калођере, с образложењем да учитељ Бобан не може сносити трошкове освјетљења тим прие што бесплатно обавља наставу, а да би било недолично да се ти трошкови у ситним дијеловима разрежу по ученицима. Намјесништво је 25 маја 1860 одбило овај захтјев с мотивацијом да се ради „о ствари која је корисна которским општинарима“, те према томе поменуте трошкове треба да сноси которска Општина. Ова је касније и примила ову обавезу.⁵⁾

³⁾ Исто, стр. 23.

⁴⁾ ДАК — ОК XIV. бр. 337.

⁵⁾ Исто.

Послије ове кратке дигресије вратимо се поново на нашу претставку. У даљем излагању Општина прејудира евентуални одговор Владе да би се Бокељи могли користити већ постојећим гимназијама у Далмацији, овим врло интересантним образложењем: „Тврђење да би Бокељи могли, кад би то жељели, користити се гимназијама у Задру, Сплиту и Дубровнику, било би неосновано. Поред раздаљина, поред потпуног помањкања трговачких веза и поред постојеће мржње — што чини да бокељи немају веза са гореченим градовима — сама помисао похађања једне талијанске гимназије, у којој је забрањен њихов матерњи језик, држи их далеко од тих школа. Такође би било узалудно додијељивање стипендија Бокељима, пошто је сигурно да их нико не би хтио користити, изузев дјеце чиновника који бораве у Боки.“ Ово образложење, поред тога што одражава високу и јединствену националну свијест Бокеља, којој они жртвују и своје образовање кад ово може угрозити њихов национални карактер, па и благодети које је Аустрија била склона пружити стипендирањем, указује и на једну чињеницу која је, истина, за оно вријеме изгледала безначајна, али која ће касније бити носилац националне подвојености и вјерске нетрпељивости: дошљаци, аустриски чиновници у Боки, скоро искључиво католичке вјере, којима је српски карактер Боке и православље нарочито сметало.

Иако, као што видимо, которска Општина у својој претставци нарочито инсистира на отварање гимназије, она у истој поставља и услове којима хоће да се обезбиједи од угрожавања националне свијести, што се види из даљих навода: „Бокељи су Славени и као такви желе да буду васпитавани на свом језику, не искључујући учење талијанског и њемачког језика, од којих је први потребан у њиховим поморско-трговачким везама, а други је службени језик Царства и извор нашег законодавства. Општина Котор моли Вашу Екселенцију да учини крај запуштености бокељске омладине и да одобри оснивање једне гимназије, као што сте обећали нашем посланику господину Стефану Љубиши. Та гимназија би морала бити основана на начин да наставни језик буде српски, а језици њемачки и талијански да буду предавани као наставни предмети. Нема се ништа против да један дио егзактних наука буде предаван на њемачком, а други на талијанском, само да настава историје, вјеронауке и превођење класика буде обављано на српском језику“.

Затим се у претставци указује Влади на уштеду половине скоро дозначених стипендија младим православцима који се повезују свештеничком позиву, и који су од сада па унапријед обавезни да се подвргавају гимназиској настави прије уласка у „Теолошки институт“ у Задру, будући да би око једне половине тих младића (друга половина је, сигурно, она која већ студира теологију — Сл. М.) похађало гимназију у Котору ако ова буде отворена, и тако не би користили стипендије учећи у Задру. Овај став претставке изгледа у контрадикцији са ранијим тврђењем да би

било узалудно додијељивати стипендије Бокелјима јер да их нико не би користио, али при оцјени те контрадикције не треба губити из вида чињеницу да се овдје ради о оним младим Бокелјима који би послје обучавања у задарској гимназији прелазили на „Теолошки институт“, гдје би се, свакако, брзо лијечиле евентуалне посљедице васпитавања у талијанској гимназији у Задру.

Нарочито настојање Општине которске да добије гимназију, доказују и материјалне жртве на које је она била спремна. Наиме, даље у претставци стоји да Општина, и поред сиромаштва својих општинара као и поред својих слабих доходака, преузима на себе жртву да сноси трошкове који се односе на школску зграду и школске потребштине, у нади да ће Влада исплаћивати наставно особље.

На крају, можда са мало наде да ће Влада одобрити отварање велике гимназије у Котору, Општина моли да се уколико не буде услышен њен предњи захтјев, барем садашња нижа основна школа претвори у вишу основну школу која би имала осам разреда, и овдје наглашавајући раније истакнуто: „али увијек под условом да наставни језик буде српски“ (...*Sempre però colla condizione che la lingua d'insegnamento sia la serba.*“)

Послије уобичајених куртоаских формула претставку су потписали: претсједник Општине Стефан Јакшић, присједници Марко Бензон, Лазар Бербер, Петар Надали, Марко Стефановић, и секретар Паоло Гонфалониери.

Ако ништа друго, а оно поштовање према тадашњим вијећницима которске Општине, који су, поред претсједника и присједника, сигурно учествовали у редиговању овог енергичног, а смјело и часно образложеног захтјева, било би довољно као оправдање што се њихова имена овдје биљеже: Н. Радивовић, Шпиро Петровић Лука Пеци, Шпиро Јововић, Томо Матковић, Станислав Нетовић, Лазар Милиновић, Ф. Мартинели, Ђуро Чучак, Ђедовић, Јован Томовић.

На мотивације предњег захтјева Бокелја аустриска влада није могла остати равнодушна и послје извјесног времена доноси одлуку о оснивању ниже реалне гимназије у Котору (септембра 1864), коју 1872 претвара у вишу реалну гимназију, а 1880 у класичну гимназију.

Вијест о оснивању которске гимназије изазвала је велико одушевљење не само у Боки и у осталим нашим крајевима већ и код родољуба који су се тада налазили на страни. Један од тих, истакнути научник Валтазар Богишић, је свом одушевљењу дао одраза једном нарочитом пажњом према новооснованој Гимназији. Одмах по свечаном отварању Гимназије, које је услиједило 7 јануара 1865, Богишић се обратио из Беча једним писмом которској Општини, које, истина нијесмо успјели пронаћи, али чију садржину можемо реконструисати из другог његовог писма, такође из Беча, које је датирано 2 септембра 1865 године, а које дословно гласи:

„Славном Которском муниципиу!

Нетом зачух радосну вјест да се је у Котору народна реална Гимназија установила, хћедох да своју и свијех овдјешњијех домородаца радост покажем сабравши неколико књига и намјенивши их као први камичак тамошње гимназијске библиотеке. У мало дана сакупих 100—150 мањијех и већијех комада и тад одмах обзнаних Равнатељство Гимназије да се књиге налазе код мене, те с њима да располаже.

Не будући ево 8—9 мјесеца примио ни најмањег одговора ни од гимназијског Равнатељства ни од славне которске Општине, а не могући јих више држати код себе, јер до брзо намјеравам у други стан прећи, одлучих још једном писати славноме Муниципиу, те ако не бих опет за мјесец дана одговора примио, одредих предати све те књиге овдјешњој Славенској библиотеци.

О овоме предмету писах и своме пријатељу, а которскоме почасном грађанину господину Стевану Јљубиши у Будву.

У Бечу 2 септембра 1865 (по новом)

Др. Валтазар Богишић

Моја адреса: Др. В. Богишић presso l'i. r. Biblioteca di Corte — Vienna⁶⁾

Ово писмо је писано ћирилицом, као што је Богишић обичавао да пише.

Општина которска је пожурила да одговори на ово Богишићево писмо и 16 септембра пише: „Племенити господине,

За вашу родољубиву намиеру нама непозната била (!), иначе њои ми би се са захвалношћу одзвали били, као што ћемо врућом захвалношћу примит тако велик дар у књигама за нашу Гимназију реалну ако нам их изволите послати, те ће овај Муниципиј од њих оно расположеније учинит које ће одговорит Вашој племенитој жељи. Трошак назначите са ривалсом.

Узимљемо ову прилику да Вам прикажемо наше поштовање.

Котор, 16 септембра 1865

Подештат, Ашешор,⁷⁾

Сл. Мијушковић

⁶⁾ ДАК — ОК XXV бр. 393

⁷⁾ ДАК — ОК XXV бр. 393. Ни „подештат“ (претсједник општине) ни „ашешор“ (присједник) нијесу потписали овај концепт, али је без сумње овако стилизовано писмо било упућено Богишићу. Овај концепт је написан ћирилицом.